

Sfântul Scaun și Bistrița medievală: surse cunoscute și perspective de cercetare*

Dr. Mihai KOVÁCS

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca,
Centrul TRANS.SCRIPT
Centrul Cultural Palatul Principilor, Alba Iulia
E-mail: mihai.kovacs@ubbcluj.ro
ORCID: 0009-0005-6985-4674

Rezumat. Articolul propune o scurtă trecere în revistă a surselor papale, edite și inedite, păstrate pe plan local ori în Arhivele Vaticane, privitoare la decanatele medievale de Bistrița și *Kiralya*, ilustrând diversitatea legăturilor dintre Scaunul Apostolic și această regiune periferică a creștinătății latine. Fiind una dintre principalele autorități ale lumii creștine, papalitatea a influențat istoria locală prin politica sa fiscală și beneficală, dar și prin raporturile cu monarhii Ungariei. Sursele edite și inedite prezentate succint în articol surprind situația economică a parohiilor, prosopografia demnitarilor ecleziastici, mobilitatea socială și geografică a unor personalități locale sau practicile devoționale din regiunea Bistriței. Această abordare generală are scopul de a oferi un cadru introductiv pentru o viitoare analiză contextualizată a surselor individuale.

Cuvinte-cheie: Curia Romană, decanat, parohie, beneficiu ecleziastic, indulgență.

The Holy See and Medieval Bistrița: Known Sources and Research Perspectives*

Abstract. This paper provides a concise introduction to the papal and Curial documents, preserved both locally and in the Vatican Archives, related to the medieval deaneries of Bistrița and *Kiralya*, which highlight the diversity of connections between the Holy See and this peripheral region of Latin Christendom. As one of the principal centres of authority within the Christian world, the papacy exerted considerable influence on local developments through its fiscal and benefice policies, as well as through its interactions with the kings of Hungary. The sources briefly presented in the article are illustrating various aspects of local history, such as the economic state of the parishes, the prosopography of ecclesiastical dignitaries, the social and geographical mobility of certain local figures and devotional practices in the region of Bistrița. The study serves as a preliminary framework for a more contextualized analysis of individual sources.

Keywords: Roman Curia; deanery; parish; ecclesiastical benefice; indulgence.

Considerații introductive

Bine-cunoscuta maximă – *Omnes viae Romam ducunt* (Toate drumurile merg la Roma) – consemnată pentru prima dată în secolul al XII-lea, a rămas valabilă până la sfârșitul Evului Mediu, datorită autorității incontestabile a papalității, exercitată deopotrivă în sfera spirituală și temporală. Printre prerogativele pontifilor romani se numărau administrarea beneficiilor și sancțiunilor spirituale – indulgențe, permisiunea de alegere a duhovnicului sau de a avea un altar portabil, dar și excomunicarea sau interdictul – precum și alocarea beneficiilor ecleziastice – episcopate, abații, canonicate și parohii. Curia papală era, de asemenea, instanța supremă în procesele de drept canonic, care implicau atât clerici cât și laici. Nu în ultimul rând, papa era conducătorul politic al unui stat însemnat din Italia Centrală. Poziția sa preeminentă în lumea creștină îi permitea pontifului roman să intervină – personal ori prin intermediul delegaților săi – ca mediator în dispute politico-militare și să inițieze proiecte pan-europene, precum cruciada antiotomană.

Prin urmare, Scaunul Apostolic întreținea, pe mai multe paliere, legături intense cu întreaga lume creștină, dezvoltând una dintre cele mai complexe structuri birocratice ale Evului Mediu. Astfel, nu e surprinzător faptul că diversele oficii curiale au produs un număr uriaș de mărturii istorice. Numărul total de documente emise de cancelaria pontificală este estimat la 30–40 de milioane.¹ O mică parte dintre originalele de odinioară se mai păstrează și azi în arhivele destinatarilor. Documentele și scrisorile pontificale erau adesea transcrise și autentificate ori se difuzau sub forma unor copii simple. Foarte multe texte s-au transmis prin intermediul registrelor întocmite de diversele oficii curiale, în care textele erau copiate înainte de expediere. Istoricii și arhiviștii au recunoscut deja cu secole în urmă importanța surselor provenite din cea mai prestigioasă cancelarie a lumii creștine, astfel, au făcut eforturi considerabile pentru a transcrie și prelucra o cantitate cât mai mare de material, atât din colecțiile locale, cât și din arhivele pontificale. Aceste copii manuscrise moderne pot reprezenta surse de prim rang pentru reconstituirea realităților medievale, dat fiind că o parte a materialului original s-a pierdut chiar și pe parcursul ultimelor două secole, în ciuda reglementărilor privitoare la protejarea patrimoniului istoric.

Cunoașterea surselor produse în ambianța pontificală are o importanță deosebită pentru cercetarea istorică. Chiar dacă acestea se referă, în primul rând, la guvernarea bisericii latine și a statelor pontificale, precum și la legăturile acestora cu alte entități politice și sociale relevante, ele oferă date neprețuite și pentru cercetările de istorie locală. După cum afirma unul dintre cei mai iluștri cercetători ai subiectului, Franco Bartoloni (1914–1956): „[...] mai ales pentru epoca medievală, nu cred că ar putea fi imaginată reconstituirea unei perioade, a unei mișcări sau pur și simplu a activității unui personaj fără a recurge la privilegiile,

---

* Articol realizat în cadrul proiectului *RO-VAT – Documente Papale și curiale din România (ca. 1250-1600)*. O ediție critică, finanțat prin Granturile Academiei Române.

1 Frenz 2000, p. 11.

*scrisorile și decretalele pontifilor romani.*² Dacă ne raportăm la spațiul românesc în secolele XII–XIII, putem spune chiar că cercetarea arhivelor vaticane și a documentelor papale păstrate pe plan local crește exponențial numărul surselor istorice disponibile. Dintre primele zece documente publicate în prestigioasa colecție *Documenta Romaniae Historica* (DRH). *Seria D – Relații între Țările Române*, nu mai puțin de opt au fost emise la Curia Romană.³ Trebuie avut, de asemenea, în vedere faptul că papalitatea a generat modele administrative și culturale receptate și în zone periferice din perspectiva creștinătății latine. Prin urmare, textele documentare redactate și teaurizate în ambianța scaunului pontifical reprezintă mărturii de prim rang pentru istoria spațiului românesc.⁴

Arhiva centrală a Sfântului Scaun a fost întemeiată la inițiativa papei Paul al V-lea (1605–1621), prin reunirea fondurilor documentare depozitate până atunci în Castel Sant'Angelo și în diverse încăperi din palatele pontificale. Denumirea originală, folosită până în anul 2019, *Archivium Secretum Vaticanum*, denotă separarea colecțiilor aflate la dispoziția papei de alte fonduri, păstrate la sediile oficiilor curiale. Pe parcursul secolului al XVII-lea, arhiva, subordonată inițial Bibliotecii Apostolice, a devenit o instituție de sine stătătoare, sporindu-și colecțiile prin transferarea unor fonduri însemnate, precum registrele de bule, arhivele Camerei Apostolice și o parte a corespondenței secretariatelor pontificale. Eforturile de centralizare au fost încununate în 1783 prin aducerea arhivelor papale de la Avignon. În anul 1810, colecțiile Arhivei Secrete au fost transferate la Paris din ordinul împăratului Napoleon I Bonaparte (1804–1814, 1815). „Exilul” parizian s-a încheiat la scurt timp, odată cu căderea lui Napoleon și restaurația Bourbonilor, documentele și registrele pontificale revenind la Vatican între 1815 și 1817. Cele două transferuri au cauzat, însă, pagube majore. În contextul reunificării Italiei, în 1870, guvernul nou-înființatului regat a decis să confiște o parte din fondurile Camerei Apostolice, depozitate la acea vreme în Palazzo Salviati. Astfel, mărturiile istorice privind gestiunea finanțelor Scaunului Apostolic sunt împărțite până în prezent între Arhivele Vaticane și Arhivele de Stat ale Italiei. Pe parcursul secolelor XIX–XX, arhivele pontificale au continuat să se extindă prin obținerea de noi colecții, precum și prin amenajarea unor spații noi. Astăzi, documentele, scrisorile și registrele din secolele VIII–XXI sunt organizate în circa 600 de fonduri și totalizează peste 85 de km liniari. Din anul 2019, instituția poartă numele de *Archivium Apostolicum Vaticanum*.⁵

Papa Leon al XIII-lea (1878–1903) a decis, în anul 1880, să deschidă arhivele pontificale pentru cercetarea istorică. În următorii ani, la Roma s-au înființat numeroase institute naționale de cercetare, care și-au stabilit drept obiectiv principal identificarea și valorificarea academică a mărturiilor privitoare la propria istorie. Institutul francez a fost întemeiat încă din 1875, două institute germane au luat ființă între 1887 și 1889, iar cel austriac a

2 Bartoloni 1957, p. 3.

3 DRH – D, vol. I, pp. XVI, 1–28.

4 Dincă 2018, pp. 355–356.

5 Boyle 1972, pp. 7–24; Pagano 2020, pp. 61–64.

funcționat din 1890. Institutul maghiar a fost întemeiat în aceeași perioadă, la inițiativa privată a canonicului Vilmos Fraknói (1843–1924). În primii ani ai secolului XX, exemplul a fost urmat de Belgia, Olanda, Finlanda, Spania, Danemarca, Elveția, Marea Britanie și Irlanda, Boemia și Polonia, care au trimis în mod regulat cercetători în arhivele vaticane, publicând descoperirile acestora în serii de volume tematice, unele dintre ele continuate până în prezent.⁶ În ceea ce privește cercetările vaticane privind Evul Mediu românesc, eforturile lui Aloisie Tăutu (1895–1981), întreprinse la jumătatea secolului trecut și concretizate prin publicarea unui număr impresionant de volume privitoare la relațiile Sfântului Scaun cu biserica răsăriteană,⁷ nu au fost continuate până în trecutul recent.

La jumătatea secolului trecut, conștientizând faptul că registrele vaticane păstrează doar o mică parte a documentelor emenate de Sfântul Scaun, Franco Bartoloni a inițiat un amplu proiect de repertoriere și editare a surselor din arhivele locale, emise în intervalul 1198–1417, adică de la începutul pontificatului lui Inocențiu al III-lea (1198–1215) până la alegerea lui Martin al V-lea (1417–1431), care a marcat sfârșitul Schismei Occidentale.⁸ Recent, Adinel Dincă (n. 1976) a propus o repertoriere a întregului material documentar papal și curial păstrat în prezent pe teritoriul României, conform principiilor enunțate de Bartoloni. Ținând cont de numărul relativ mic al surselor de acest tip din țara noastră, perioada de referință a fost extinsă până în 1556, anul desființării instituțiilor centrale ale bisericii catolice din Transilvania. Dat fiind că, în Evul Mediu, Transilvania a făcut parte din Regatul Ungariei, o entitate politică asociată creștinătății latine, și a avut o structură ecleziastică solidă, nu surprinde faptul că arhivele generate în această provincie păstrează aproape tot materialul repertoriat.⁹

În continuarea acestei inițiative, același cercetător a lansat, în anul 2024, proiectul *Documente papale și curiale din România (cca. 1250–1600). O ediție critică*, finanțat prin Granturile Academiei Române.¹⁰ Scopul principal al proiectului constă în identificarea și editarea tuturor pieselor originale păstrate pe teritoriul României. Până în momentul de față, în cadrul inițiativei sus-pomenite au fost identificate și transcrise 55 de documente ale pontifilor romani și alte 69 emise de cardinali, legați, auditori pontificali sau alți oficiali ai Curiei Romane. Pentru organizarea eficientă a cercetărilor viitoare, proiectul propune, de asemenea, întocmirea unui ghid online al fondurilor vaticane care conțin materiale de interes pentru teritoriul actual al României, respectiv reconstituirea unor cercetări anterioare și recuperarea rezultatelor lor, dintre care multe au rămas în manuscris.¹¹

6 Tusor 2022, pp. 30–58.

7 *Fontes* 1943–1971, vol. I–XIII.

8 Bartoloni 1957, pp. 3–15.

9 Dincă 2018, pp. 355–370.

10 <https://documentepapalesicuriiale.wordpress.com/>, accesat în data de 6 decembrie 2025.

11 Două exemple recente de studii realizate în cadrul proiectului: Mârza 2025, pp. 163–170; Kovács 2025, pp. 291–304.

Bistrița și satele din jurul său făceau parte, în Evul Mediu, din episcopia Transilvaniei, având un anumit grad de autonomie, reflectat de organizarea în două decanate, Bistrița și *Kiralya*, care, în total, cuprindeau 25 de parohii.¹² Asemenea altor zone de colonizare săsească, această regiune este deosebit de bine reprezentată în materialul documentar păstrat pe plan local. Dintre cele 124 de originale papale și curiale identificate până în prezent în colecțiile din România, nu mai puțin de 15 se referă la cele două decanate bistrițene: 8 dintre ele tratează situații locale, iar alte șapte sunt emise pentru întregul cler al sașilor din dieceza Transilvaniei. Numeroase alte texte se păstrează sub alte forme, ca transumpturi, copii contemporane – înscrise în registrele de la Arhivele Vaticane ori realizate pe plan local –, copii moderne sau simple mențiuni în ediții mai vechi de surse. Cercetarea acestor mărturii se află abia la început, astfel următoarele rânduri oferă doar o selecție organizată tematic, cu scopul de a ilustra numeroasele paliere ale interacțiunilor dintre Scaunul Apostolic și societatea bistrițeană medievală. Informațiile obținute din sursele papale și curiale pot fi valorificate în diverse aspecte ale cercetării de istorie locală, relevând date privitoare la situația economică a parohiilor, prosopografia demnitarilor ecleziastici, mobilitatea socială și geografică a unor personalități locale, construcția bisericilor, practicile devoționale și relațiile instituționale din arealul bistrițean.

Bistrițeni la Curia Romană. Mărturii cunoscute

Prima mențiune a Bistriței la curia papală se referă la dreptul de stăpânire asupra regiunii. În anul 1264, papa Urban al IV-lea îi cerea lui Ștefan, întâiul născut al lui Béla al IV-lea, regele Ungariei, să-i restituie mamei sale, regina Maria Laskaris, pământurile Bistrița, Rodna, Jelna și Crainimăt, pe care consoartele suveranilor maghiari le stăpâniseră din vechime, amenințându-l, în caz contrar, cu excomunicarea.¹³

În prima jumătate a secolului al XIV-lea, curia papală a inițiat o amplă campanie de impozitare a veniturilor ecleziastice pentru susținerea eforturilor de cruciadă.¹⁴ Registrele colectorilor pontificali, mai ales cele din anii 1332–1336, reprezintă un veritabil recensământ al clerului bistrițean și al resurselor economice de care dispunea, sintetizat în tabelul de mai jos.¹⁵

Tabelul relevă faptul că majoritatea parohiilor din cele două decanate bistrițene se formaseră deja în a doua treime a secolului al XIV-lea. În multe cazuri, înscrierea în registrele de dijme papale reprezintă prima mențiune cunoscută a bisericilor și parohiilor

12 Kovács 2023, p. 221.

13 AAV, Reg. Vat. 29, f. 338r. Informație furnizată de domnul profesor Adinel Dincă.

14 Pentru detalii privind activitatea colectorilor pontificali din Regatul Ungariei vezi Hegyi 2010, pp. 9–17; Fedeles 2024, pp. 331–353.

15 Ediția datelor privitoare la regiunea Bistriței: *Rationes* 1887, pp. 97–100, 103–104, 109, 111, 117–122, 128–129, 139–140, 142; Regeste: EOkm, vol. II, II, nr. 1070–1074, pp. 388–390.

Contribuțiile parohiilor din decanatele de Bistrița și Kiralya
la dijele papale colectate în intervalul 1332–1336.

Parohia	Numele parohului și suma achitată				
	1332	1333	1334	1335	1336
Bistrița	Eberhard, 1 m.A.	Ioan, 9 m.B. ¹	Ioan, 5,5 m.A. ¹		
Aldorful de Sus ²	Hermann, 0,5 fert.			Nicolae, 6 gr.	
Târciu	Petru, 1 m.A. + 0,5 fert.	Petru, 0,5 fert.	Petru, 20 gr.	Petru, 0,5 fert.	
Dumitra	Nicolae, 0,5 fert.	Nicolae, 0,5 fert.	Nicolae, Gottfried 2,5 fert.	Nicolae 1 fert. + ? k.	
Pintic ³	Ticzmannus/ Tylmannus 5 k. + 0,5 fert.	Friczko, 5 k.	Friczko, 5 gr.	Friczko, 5 gr.	
Jelna	Henric, Henczmann, 4 fert.	Henczmann, 0,5 fert.	Henczmann, Henric 24 gr.	Henczmann, 1 lot. + 4 gr.	
Satu Nou	Henric, 1 fert.	Henric, 0,5 fert.		Henric, 6 gr.	
Ghinda	Conrad, 0,5 fert	Conrad, 3 sect.	Conrad, 8 gr.	Hermann, 2 gr.	
Budacu	Henric, 1,5 fert. + 20 b.	Henric, 0,5 fert.	Henric, 16 gr.	Henric, 10 gr.	
Monariu	Vintus, Henric, 1 lot. + 3 sect.	Ulrich, 1 lot.	Ulrich, 5 gr.	Ulrich, 3 gr.	
Beșineu ⁴	Ioan, 0,5 fert. + 16 gr.		Ioan, 8 gr.		
Aldorful de Jos ²	Ioan, 1 lot.	Ioan, 2,5 k.	Tammo, 4 gr.	Tammo, 4 gr.	
Crainimăt	Petru, 1 lot.	Petru, 1 lot.	Petru, 8 gr.	Petru, 5 gr.	
Dorolea	Hermann, 1 lot.	Hermann, 1 lot.	Hermann, 6 gr.	Hermann, Ioan 3 gr.	
Iad ⁵	Nicolae, 1 lot.		Nicolae, 8 gr.	Nicolae, 6 gr.	
Vermeș	Iacob ¹ , 1 fert.				

1. Dîjmă achitată după jumătate din venitul anual al parohiei; 2. În prezent: Unirea; 3. În prezent: Slătinița; 4. În prezent: Vișoara; 5. În prezent: Livezile.

Parohia	Numele parohului și suma achitată				
	1332	1333	1334	1335	1336
Sângeorzu Nou	Ioan, 8 p.d. + 5 gr.	Ioan, 1,5 fert.	Ioan, 24 gr.		
Dîpșa	Tychmann, 7 lot.	Tychmann, 1,5 fert.	Tychmann, 20 gr.	Tychmann, 20 gr. + 3 lot. – 1 k.	
Albeștii Bistriței	Frichco, 0,5 fert.		Tychmann, 12 gr.	Tychmann, 12 gr. + 10 b.	Tychmann, 0,5 fert. + 1 s. + 1 gr.
Sântioana	Henric, 0,5 fert.		Henric, 10 gr.		
<i>Villa Pathani</i>	Menhardus, 1 gr. + 5 b.				
Lechința			Ștefan, 24 gr.	Ioan, 5 lot.	
Mărișelu			Hermann, 14 gr.		
Sigmir	Syfridus, 1 lot. + 6 gr.		Nicolae, 4 gr.	Nicolae, 4 gr.	

Abrevierile utilizate: b. – denari banali (monede din secolele XIII-XIV, valoarea lor corespunde aproximativ cu 1/200 dintr-o marcă); fert. – fertun (unitate de măsură pentru masă, 1/4 de marcă); gr. – groși (monede utilizate pe parcursul secolului al XIV-lea, valorând aproximativ 1/64 dintr-o marcă); k. – *kuntinus* de argint (unitate de măsură pentru masă, 1/64 dintr-o marcă); lot. – loton (unitate de măsură pentru masă, 1/16 de marcă); m.A – marcă de argint după măsura de Alba; m.B – marcă de argint după măsura de Bistrița (ambele unități de măsură pentru masă, cântărind cca. 206,76 g); p.d. – *pensa denariorum* (40 de denari); sect. – *sectinus* (unitate de măsură pentru masă, 1/32 dintr-o marcă).¹⁶

din așezările respective. Se remarcă, de asemenea, faptul că, în această perioadă timpurie, reprezentanții decanatelor de Bistrița și *Kiralya* acționau deja solidar în raporturile fiscale cu forurile ecleziastice superioare, la fel cum avea să se întâmple și în secolele următoare. Dacă în prima jumătate a secolului al XV-lea, plățile în argint brut, neprelucrat, erau majoritare, acestea aveau să devină o raritate spre finalul veacului următor.¹⁷

În pofida unor dificultăți de interpretare, cauzate de multitudinea de unități de măsură și monede utilizate, precum și de lipsa cunoștințelor privitoare la disponibilitatea fiecărui preot de a-și achita obligațiile fiscale, preeminența Bistriței față de celelalte parohii din regiune este dincolo de orice îndoială. Cantitățile de argint vărsate de preotul Ioan în vistieria pontificală în anii 1333 și 1334 depășeau contribuțiile însumate ale tuturor celorlalți parohi. Pe de altă parte, parohia din Lechința pare să nu fi ajuns încă la puterea economică din

¹⁶ Echivalări bazate pe Hóman 1916, *passim*; Gyöngyössy s.a., *passim*.

¹⁷ Pentru datele privitoare la censul episcopal de la finele secolului al XV-lea vezi Hegyi 2021, pp. 219–221; Kovács 2023, pp. 226–228.

secolul al XV-lea, atunci când avea să devină a doua în ordinea contribuțiilor la censul episcopal. În schimb, Jelna, o parohie cu venituri apropiate de media regiunii în jurul anului 1500, apare drept una dintre cele mai bogate în prima jumătate a celui de-al XIV-lea veac.

Actele emise de cancelaria papală surprind mobilitatea socială și geografică a preoților bistrițeni. Unul dintre cele mai spectaculoase cazuri este cel al lui Andrei, fiul lui Petru, paroh din Dipșa, care, în 1344, a încercat, fără succes, să obțină parohia din Orăștie.¹⁸ În același an, avea să dobândească, în schimb, un canonicat la Székesfehérvár.¹⁹ În 1357, atunci când a devenit membru al capitlului catedral din Alba Iulia, deținea, pe lângă canonicatul din Ungaria Centrală, parohia de la Teaca.²⁰

Importanța scaunului pontifical pentru istoria locală este ilustrată și de faptul că arhontologia parohilor bistrițeni în secolul al XIV-lea se bazează aproape exclusiv pe registrele din Arhivele Vaticane.²¹ În 1357, Jodocus de Brno, parohul din Bistrița, a fost numit prepozit al capitlului colegial din Vasvár.²² În anul următor, conducerea parohiei bistrițene era disputată de Nicolae de *Malech*, care provenea tocmai din îndepărtata dieceză de Zagreb, și Petru, fiul lui Wilhelm, parohul din Turda.²³ Se pare că acesta din urmă a avut câștig de cauză, dat fiind că, în 1376, apare din nou în registrele pontificale, devenind episcop de Vác, după ce alegerea capitlului de acolo a fost sancționată de papa Grigore al XI-lea (1370–1378).²⁴ Pe la 1400, un alt paroh din Bistrița, Petruscus, ajungea în fruntea episcopatului din Nitra, succesorul său, Mihail, fiul lui Petru, deținând concomitent funcțiile de arhidiacon de Hunedoara și custode al capitlului Transilvaniei.²⁵ În lipsa altor surse, acțiunile actorilor locali – magistratul urban, episcopul și curtea regală – și influența fiecăruia în procesul de desemnare a noilor parohi nu mai pot fi reconstituite. În secolele următoare, Bistrița avea să-și impună dreptul de prezentare a propriului paroh, confirmat și investit ulterior de episcopul de la Alba Iulia, și chiar să-și extindă patronajul asupra altor parohii din regiune.²⁶

Scaunul Apostolic a fost deopotrivă cel mai înalt for de reglementare a normelor bisericesti și instanța supremă în cauzele de drept canonic. Astfel, nu surprinde faptul că clericii din decanatele săsești au încercat să-și consolideze drepturile prin consemnarea lor în bule pontificale, înscrisuri de mare prestigiu la care puteau apela în eventualele lor dispute cu prelații diecezani. De pildă, la 25 ianuarie 1403, papa Bonifaciu al IX-lea (1389–1404) l-a însărcinat pe decanul de Sibiu să cerceteze plângerile preoților parohi din decanatele de

---

18 Theiner 1859, vol. I, p. 679.

19 Bossányi 1916–1918, vol. I, nr. CLXV–CLXVI, pp. 86–87.

20 *Idem*, vol. II, nr. XCIII, p. 307; nr. CCCIV, p. 404.

21 Ribi, Thoroczkay 2024, vol. II, pp. 1346–1347.

22 Bossányi 1916–1918, vol. II, nr. XCV, p. 308.

23 Bossányi 1916–1918, vol. II, nr. CCCX, p. 405 = *Fontes* 1943–1971, vol. X, p. 209; Bossányi 1916–1918, vol. II, nr. CCCXIX, p. 407; nr. CXXIX, pp. 326–327; nr. CXXXII, p. 328.

24 Theiner 1863, vol. I, pp. 312–313.

25 *Bullae Bonifacii* 1889, vol. II, pp. 376–379.

26 Gross 2021, pp. 31–43.

Mediaș, Șeica, Bistrița, Chizd, Cozd, Sebeș, Reghin, *Kiralya* și Orăștie, să limiteze subsidiul caritativ al acestora la 50 de mărci de argint și să se asigure – la nevoie, chiar prin aplicarea unor cenzuri ecleziastice – că episcopul respectă dreptul acestora de a-și întocmi testamentele.²⁷ În aceeași zi, la cererea decanilor, parohilor și credincioșilor din decanatele sus-amintite, pontiful le-a îngăduit să celebreze, respectiv să participe la liturgiile din bisericile lor imediat după îndepărtarea persoanelor excomunicate sau supuse altor sancțiuni ecleziastice.²⁸ Limitarea subsidiului caritativ plătit episcopului de parohii sași avea să fie confirmată în 1463, de către papa Pius al II-lea (1458–1464).²⁹

În 1519, atunci când decanul general al sașilor din dieceza Transilvaniei, Alexandru, paroh de Moșna, iniția un proces împotriva episcopului Francisc Várdai, nemulțumit de inovațiile introduse în cadrul unui sinod diecezan, preoții din decanatul de Bistrița obțineau o copie autenticată a apelului său către papa Leon al X-lea (1513–1521), manifestându-și, astfel, susținerea pentru decanul general și interesul pentru această dispută complexă, care le afecta în mod direct activitatea. Se pare că episcopul intenționa să crească taxele plătite de clerul din decanate, să limiteze puterea judecătorească a decanilor și să înăsprească sancțiunile pentru concubinajul preoților.³⁰

Dreptul de stăpânire a unor mine de argint din Rodna era disputat, de asemenea, înaintea Sfântului Scaun în primul sfert al secolului Reformei. În 1519, Ioan Bikli cerea auditorului pontifical Camillus Balzenus de Perugia să revizuiască o sentință anterioară a tribunalului vicarial de la Alba Iulia, care îi dăduse o mină de argint din Rodna lui Ioan *Huzar*, cetățean din Sibiu.³¹ Patru ani mai târziu, acesta din urmă apela la papa Adrian al VI-lea (1522–1523) pentru a anula o sentință anterioară a judecătorilor transilvăneni desemnați de legatul pontifical, care i-au atribuit exploatarea lui Ioan Horvát de Vingard în contul unei datorii, și să dispună rejudecarea pricinii.³² Detaliile procesului și motivele pentru care acesta a ajuns înaintea unor instanțe ecleziastice vor putea fi reconstituite doar printr-o viitoare analiză aprofundată a surselor locale și vaticane.³³

În creștinătatea latină medievală, au existat numeroase conflicte între parohii orașelor și reprezentanții ordinelor mendicante – dominicanii și franciscanii – cu privire la dreptul de a predica, de a administra sacramentele și de a înmormânta pe teritoriul orașelor.³⁴ Bistrița nu a reprezentat o excepție în acest sens, după cum arată mai multe bule și scrisori pontificale obținute de ambele părți. Deja în 1341, papa Benedict al XII-lea (1334–1342)

---

27 *Bullae Bonifacii* 1889, vol. II, pp. 500–501.

28 *Ibidem*, pp. 499–500.

29 Fabritius 1875, p. 62.

30 ANSB, FCEB, nr. 13. Pentru contextul emiterii vezi Kovács 2022, pp. 205–222.

31 ANBN, CDF, nr. 1.

32 Lakatos 2018, pp. 186–188.

33 Pentru diverse detalii privind stăpânirea exploatarea de argint din zonă vezi Goldenberg 1960, pp. 68–74; Cîmpeanu 2010, pp. 142–143; Faragó 2024, pp. 43–44.

34 Lupescu Makó 2022, pp. 157–160.

le porunca prepozitului de Cenad și arhidiaconilor de Ozd și Dăbâca să afle adevărul în procesul dintre parohul din Bistrița, respectiv frații franciscani și dominicani din oraș.³⁵ Un secol mai târziu, papa Paul al II-lea (1464–1471) porunca din nou mai multor prelați să cerceteze plângerea celor două ordine mendicante împotriva parohilor din Regatul Ungariei, care le-ar interzice să-i înmormânteze în bisericile lor pe credincioșii care și-au exprimat dorința în acest sens, în ciuda unor privilegii emise de Bonifaciu al VIII-lea (1294–1303) și Clement al V-lea (1305–1314). Faptul că un exemplar original al acestui text se păstrează în arhiva orașului Bistrița³⁶ sugerează că problema era de actualitate și aici. În aceeași colecție se află și o transcriere a bulei lui Leon al X-lea, realizată de auditorul pontifical Girolamo Ghinucci, care proteja ordinul dominican de eventualele abuzuri ale clerului parohial.³⁷

Pontiful roman și reprezentanții săi solicitau adesea clerului local să cerceteze sau să judece anumite cauze înfățișate înaintea lor. Un exemplu timpuriu în acest sens este mandatul emis de cardinalul Gentile de Montefiore, legatul Scaunului Apostolic în Regatul Ungariei, adresat la 8 ianuarie 1309 lui Cristian, priorul dominicanilor din Bistrița, lui Petru, lectorul franciscanilor din Orăștie, și lui Reynold, parohul din Slimnic, care trebuiau să afle de ce mai mulți parohi și decani nu s-au prezentat înaintea auditorului său în procesul inițiat de capitulul Transilvaniei, cu privire la plata censului, dijmelor și la alte datorii, iar apoi să îi cheme înaintea lui pe martorii care ar dovedi spusele pârâților.³⁸ Raportul, trimis trei luni mai târziu, menționează faptul că preoții s-au temut de amenințările formulate de voievodul Ladislau Kán, care, însă, susținea că nu a avut intenția de a-i împiedica să se înfățișeze înaintea legatului. Astfel, ambele părți au fost chemate la judecata reprezentantului papal.³⁹

Fondurile tribunalelor curiale, Rota Romana, Penitențiară și Signatura rezervă încă multe surprize cercetătorilor. O investigație sistematică a acestora va spori în mod semnificativ cantitatea de informații privind disputele legate de beneficiile ecleziastice și administrarea sacramentelor, mai ales de problemele matrimoniale din Evul Mediu. În plus, cunoașterea cazurilor judecate – fără îndoială excepționale – promite o mai bună înțelegere a unor chestiuni mai puțin prezente în alte tipuri de surse, precum experiența cotidiană sau normele nescrise de conviețuire socială.⁴⁰ Cazul lui Matei din Bistrița, judecat la Penitențiară Apostolică, este ilustrativ în acest sens. Nepermițându-și să urmeze o școală superioară pe propriile speze, acesta a urmat o strategie de ascensiune socială des-întâlnită în epocă: a intrat în conventul dominican din Bistrița, acolo unde a studiat artele liberale,

35 UB, vol. I, nr. 568, pp. 517–518.

36 ANCJ, FPOB, nr. 141.

37 ANCJ, FPOB, nr. 562.

38 *Acta legationis* 1885, pp. 188–190.

39 *Acta legationis* 1885, pp. 188–191.

40 Erdélyi 2018, pp. 4–9.

obținând apoi chiar titlul de doctor în teologie, probabil la o universitate din Italia. În 1526, el cerea să i se permită părăsirea ordinului și trecerea în rândul clerului diecezan.⁴¹

Rămânând în ambianța mendicanților bistrițeni, trebuie să remarcăm preocuparea acestora de a obține beneficii spirituale pentru credincioșii care le vizitau și finanțau bisericile. Printre motivații se puteau număra deopotrivă grija pentru mântuirea sufletelor și prestigiul conferit de dobândirea unor indulgențe mai atractive decât ale altor biserici din împrejurimi, care atrăgea și beneficii economice. În 1444, papa Eugeniu al IV-lea (1431–1447) a acordat conventurilor dominicane din Sibiu și Bistrița indulgențele obținute mai devreme și de alte așezăminte mendicante din Transilvania, cu scopul de a facilita reconstrucția lor după atacurile otomane din anii precedenți.⁴² O altă indulgență obținută de dominicanii bistrițeni, din partea lui Sixt al IV-lea, în 1480, se mai păstrează doar fragmentar, fiind refolosită ulterior pentru legarea unui volum aflat în prezent la Brașov.⁴³ În 1517, sus-pomenitul auditor Girolamo Ghinucci oferea provinciei transilvănene a ordinului dominican indulgențele bisericii Santa Maria del Popolo din Roma. Una dintre cele patru copii transmise până în zilele noastre se află în arhiva orașului Bistrița.⁴⁴

O suplică depusă la curia pontificală în 1448 surprinde rolul celui alt convent mendicant din Bistrița în biografia unui personaj deosebit de interesant. Un anume Matei din Knin cerea să poată avea alături timp de trei ani unul sau doi călugări ori frați, mărturisind totodată că a petrecut optsprezece ani printre turci și a revenit la credința creștină a strămoșilor săi în urma unei vizite la așezământul franciscanilor bistrițeni.⁴⁵

Diversele comunități profesionale și devoționale care gravitau în jurul bisericii parohiale au încercat, de asemenea, să-și faciliteze mântuirea prin intermediul indulgențelor pontificale. În 1467, fraternitatea clericilor și laicilor din Bistrița a obținut o astfel de iertare a pedepsei din purgatoriu din partea unui grup de cinci cardinali.⁴⁶ În 1499, șase cardinali confereau același beneficiu spiritual pentru cei care vizitau cu devoțiune și susțineau altarul Sfinților Petru și Paul din biserică parohială a orașului, frecventat de membrii breslei țesătorilor. Indulgența a fost confirmată, în numele episcopului Transilvaniei, de sufragantul acestuia, Andrei din Zalău.⁴⁷ Cea mai spectaculoasă indulgență obținută de bistrițeni trebuie să fi fost cea emisă în 1519 de nu mai puțin de 24 de cardinali și confirmată de Dionisie din Gilău, sufragantul episcopului din Alba Iulia. Documentul original, consultat la începutul secolului trecut de bine-cunoscutul arhivist Albert Berger (1864–1936),⁴⁸ a

---

41 *Ibidem*, pp. 40–41.

42 Lukcsics 1931–1938, vol. II, nr. 817, pp. 216–217.

43 ANBV, CDLH, nr. 267.

44 ANCJ, FPOB, nr. 562.

45 Lukcsics 1931–1938, vol. II, nr. 1043, pp. 263–264.

46 Original pierdut. Copie modernă: ANCJ, FPOB, nr. 87a.

47 ANCJ, FPOB, nr. 317.

48 Berger-Wagner 1986, nr. 629, p. 182.

fost, se pare, victima vicisitudinilor prin care a trecut tezaurul arhivistic al orașului în timpul celui de-al Doilea Război Mondial,⁴⁹ neputând fi identificat până în momentul de față.

Preoții aflați la studii în spațiul italian ori cei care nu puteau primi ordinele sacre în comunitățile locale din diverse motive – se aflau sub incidența unor sancțiuni ecleziastice, nu aveau încă un beneficiu care să le asigure un trai demn de statutul sacerdotal ș.a.m.d. –, cereau adesea să fie hirotoniți la curia romană. În această situație s-au aflat și câțiva clerici bistrițeni din Evul Mediu târziu: Ioan Vinger, rectorul capelei Sfântul Ștefan din Lechința (1475),⁵⁰ Fabian din Bistrița, rectorul altarului capelei Sfântul Mihail din Bistrița (1521),⁵¹ respectiv Baltazar, fiul lui Ștefan Balint, parohul din Pintic (1523).⁵²

Deloc surprinzător, preoții și credincioșii aflați la Roma se îngrijeau, înainte de toate, de mântuirea propriilor suflete, cerând și obținând diverse beneficii de la autoritatea ecleziastică supremă. De exemplu, în 1450, Ladislau, fiul lui Ștefan din Bistrița, un personaj cu în-deletniciri militare, cerea pentru sine și pentru soția sa, Margareta, permisiunea de a avea un altar portabil și de a participa la liturghie oriunde s-ar afla, chiar și în afara bisericii.⁵³ Același beneficiu a fost dobândit în 1463 de Simon, fiul lui Ioan, parohul din Jelna.⁵⁴ În acest context, mai trebuie menționată o altă sursă păstrată în Cetatea Eternă, cartea Confraternității Sfântului Spirit, în care și-au înscris numele mulți dintre pelerinii trecuți pe acolo în jurul anului 1500. Printre bistrițenii care au ales să-și faciliteze și pe această cale mântuirea sufletelor se numără Ioan din Dipșa și sora sa, Lucia (1496); preotul Petru Haes din Bistrița și fratele lui, Ștefan (1496); Mihail, notarul orașului, împreună cu soția sa, Margareta, și cu fiii lor (1496); Toma Herbest din Bistrița și soția lui, Margareta (1496); Petru Tepper din Bistrița și consoarta sa, Ecaterina (1497); Sigismund aurarul și soția lui, Doroteea (1500); Andrei, cleric din Bistrița, și mama sa, Agneta (la o dată neprecizată).⁵⁵

Concluzii

Această succintă trecere în revistă a materialului documentar bistrițean relevă o conexiune solidă între un spațiu aflat la periferia creștinătății latine și centrul bisericii romane, aducând în prim-plan o serie de clerici și laici cu o educație de bună factură, atenți deopotrivă la spiritualitatea universală a bisericii latine și la bunăstarea propriei comunități. Acești preoți, membri ai elitei laice, pelerini sau studenți au obținut o serie de înlesniri sau sentințe favorabile pentru ei și familiile lor, dar și pentru ceilalți locuitori ai așezării de

49 Szabó 2007, pp. 99–127.

50 Beke 1900, p. 9.

51 Fedeles 2021, nr. 955, p. 432.

52 Fedeles 2021, nr. 964, p. 440.

53 Lukcsics 1931–1938, vol. II, nr. 1079, p. 272.

54 Czaich 1899, p. 258.

55 *Liber Confraternitatis* 1889, pp. 47–48, 52, 61, 126, 146.

baștină, membrii unei bresle sau confrerii și nu în ultimul rând, pentru toți clericii și laicii sași de sub oblăduirea episcopului Transilvaniei.

Este deosebit de interesant faptul că aproximativ un sfert din materialul cunoscut a fost emis în deceniul 1513–1523. Numeroasele solicitări de hirotoniri, indulgențe sau alte beneficii spirituale arată că legăturile dintre Bistrița și Scaunul Apostolic au ajuns la zenit, în mod paradoxal, tocmai în anii care au precedat adoptarea Reformei.

Fără îndoială, documentele identificate până în prezent reprezintă doar o mică parte dintre cele existente odinioară în arealul bistrițean. În primul rând, trebuie menționat faptul că, de-a lungul veacurilor trecute, s-a pierdut o cantitate de surse imposibil de estimat. Câteva piese deosebit de valoroase, consultate chiar și pe parcursul secolului al XIX-lea, nu mai pot fi regăsite astăzi. Chiar și așa, căutările viitoare vor aduce cu certitudine la lumină noi surse din tezaurul documentare păstrate în România sau în țările vecine, dar mai ales în arhivele vaticane, a căror cercetare sistematică se află abia la început. Numeroase situații din întreaga Europă,⁵⁶ dar și câteva exemple transilvănene⁵⁷ arată că investigarea bibliotecilor premoderne și moderne are, la rândul său, potențialul de a releva noi documente emise în ambientul Curiei Romane și refolosite ulterior, cel mai adesea în legăturile unor volume. Pe lângă rezultatele cantitative preconizate, cercetarea va evolua și sub aspect calitativ, o analiză aprofundată a unora dintre textele documentare amintite doar în treacăt în rândurile de mai sus va îmbogăți, cu siguranță, cunoașterea Bistriței medievale.

Bibliografie și izvoare citate

Surse de arhivă

- AAV, Reg. Vat.   Archivium Apostolicum Vaticanum, Registrum Vaticanum 29.
- ANBN, CDF   Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, Colecția de Documente Feudale, nr. 1.
- ANBV, CDLH   Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Brașov, Colecția de Documente a Liceului Honterus, nr. 267.
- ANBV, FPOB, SSA   Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Brașov, Fond Primăria Orașului Brașov, Seria Socoteli Alodiale, VI/15, VI/18.
- ANCJ, CB, SDM   Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Cluj, Colecția Bresle, Seria Documente Medievale, nr. 34.
- ANCJ, FPOB   Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Cluj, Fond Primăria Orașului Bistrița, nr. 87a, 141, 317, 562.
- ANSB, FCEB   Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Sibiu, Fond Capitlul Evanghelic C.A. Bistrița, nr. 13.

⁵⁶ <https://fragmentarium.ms/>, accesat în data de 7 decembrie 2025.

⁵⁷ ANBV, FPOB, SSA, VI/15, VI/18; ANCJ, CB, SDM, nr. 34.

Ediții de surse

- Acta legationis 1885* *Acta legationis cardinalis Gentilis / Gentilis bíbornok magyarországi követ-ségének okiratai 1307–1311*, ed. Antonius Pórh, Ladislaus Fejérpataky, Budapest, 1885.
- Beke 1900 Antal Beke, „Római emlékek a magyar egyház XV-ik századi történetéből”, *Történelmi Tár*, seria 4, vol. 1, 1900, pp. 1–15.
- Berger-Wagner 1986 Berger, Albert, *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen*, ed. Ernst Wagner, vol. I, Köln–Wien: Böhlau Verlag, 1986.
- Bossányi 1916-1918 Árpád Bossányi, *Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak*, vol. I-II, Budapest, Stephaneum, 1916–1918.
- Bullae Bonifacii 1889* *Bullae Bonifacii IX P.M. / IX. Bonifác pápa bullái*, ed. Guillelmus Fraknoi, Budapest, 1889.
- Czaich 1899 Gilbert A. Czaich, „Regesták VII. Incze pápa korából”, *Történelmi Tár*, seria 4, vol. 3, 1902, pp. 511–527.
- DRH – D *Documenta Romaniae Historica. Seria D. Relații între Țările Române*, ed. Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1977.
- Eokm *Codex Diplomaticus Transylvaniae. Diplomata, instrumenta et alia instrumenta litteraria res Transylvanas illustrantia / Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*, ed. Zsigmond Jakó, Géza Hegyi, András W. Kovács, vol. I-V, Budapest, Magyar Országos Levéltár/Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 1997–2021.
- Fabritius 1875 Karl Fabritius, *Urkundenbuch zur Geschichte der Kiser Kapitels vor der Reformation*, Hermannstadt, Franz Michaelis, 1875.
- Fedeles 2021 Tamás Fedeles, *Ordinationum Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426-1523)*, Budapest – Roma: MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport, 2021.
- Fontes 1943-1971* *Pontificia Commissio ad redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis – Fontes*, seria III, vol. I-XIII, ed. Aloysius L. Tăutu *et al.*, Roma: Typis Polyglottis Vaticanis – Typis Pontificiae Universitatis Gregorianae, 1943–1971.
- Lakatos 2018 Bálint Lakatos, *Regesta supplicationum 1522–1523. A VI. Adorján pápa uralkodása alatt elfogadott magyar vonatkozású kérvények*, Budapest–Roma: MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport, 2018.
- Liber Confraternitatis 1889* *Liber Confraternitatis Sancti Spiritus de Urbe / A római Szentlélek-Társulat anyakönyve 1446–1523*, ed. Vincentius Bunyitay, Budapest, 1889.
- Lukcsics 1931-1938 Pál Lukcsics, *XV. századi pápák oklevelei / Diplomata pontificum saec. XV*, vol. I-II, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1931–1938.
- Rationes 1887* *Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria / Pápai tized-szedők számadásai. 1281–1375*, ed. Arnoldus Ipolyi, Ladislaus Fejérpataky, Budapest, 1887.
- Theiner 1859-1860 Augustin Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, vol. I-II, Roma: Typis Vaticanis, 1859–1860.
- Theiner 1863 Augustin Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium*, vol. I, Roma: Typis Vaticanis, 1863.

- UB *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I-VII, ed. Franz Zimmermann, Carl Werner, Gustav Gündisch *et alii*, Hermannstadt – Bukarest – Köln, 1892–1992; vol. VIII exclusiv online: <https://siebenbuergenurkundenbuch.ub.rptu.de/>, data accesării: 7 decembrie 2025.

Literatură secundară

- Bartoloni 1957 Franco Bartoloni, „Per un censimento dei documenti pontifici da Innocenzo III a Martino V (escluso)”, in: *Atti del Convegno di Studi delle Fonti del Medioevo Europeo in occasione del 70° della fondazione dell’ Istituto Storico Italiano (Roma, 14-18 aprile 1953). Comunicazioni*, Roma: Sede dell’Istituto – Palazzo Borromini, 1957, pp. 3–15.
- Boyle 1972 Leonard E. Boyle, *A Survey of the Vatican Archives and of its Medieval Holdings*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1972.
- Cîmpeanu 2010 Liviu Cîmpeanu, „Districtele săsești Bistrița și Brașov și jurisdicția lor asupra Rodnei și a Branului în secolele XV-XVII”, *Banatica*, XX, 2010, nr. 2, pp. 131–155.
- Dincă 2018 Adinel Ciprian Dincă, „Papal and Curial Letters in Romania. A Preliminary Assessment for a Censimento Project”, in Andreas Gottsmann, Pierantonio Piatti, Andreas E. Rehberg (editori) *Incorrupta monumenta Ecclesiam defendunt. Studi offerti a mons. Sergio Pagano, prefetto dell’Archivio Segreto Vaticano*, Città del Vaticano: Archivio Segreto Vaticano, 2018, vol. II, pp. 355–370.
- Erdélyi 2018 Gabriella Erdélyi, *Negotiating Violence. Papal Pardons and Everyday Life in East Central Europe (1450–1550)*, Leiden – Boston: Brill, 2018.
- Faragó 2024 Faragó Dávid, „Vingárti Horvát János pályaképe”, *Erdélyi Múzeum*, LXXXVI, nr. 1, 2024, pp. 34–47.
- Fedeles 2024 Tamás Fedeles, „Der Weg des Geldes. Geografie und Dynamik der finanziellen Beziehungen zwischen Ungarn und Heiligen Stuhl im Spätmittelalter”, in Attila Bárány, Roman Czaja, Helmut Flachenecker, László Pószán (editori), *Zwischen Ostsee und Adria II. Ostmitteleuropa im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. Die Mobilität von Menschen, Gütern, Geld, Diplomaten, Reliquien*, Debrecen, 2024, pp. 331–362.
- Frenz 2000 Thomas Frenz, *Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit*, ediția a doua, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2000.
- Goldenberg 1960 Samuel Goldenberg, „Contribuție la istoria Bistriței și a Văii Rodnei la începutul secolului al XVI-lea”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, seria IV, fasc. 1, 1960, pp. 59–78.
- Gross 2021 Lidia Gross, „*Jus Patronatus* între regalitate și comunitatea urbană. Exemplul Bistriței (secolele XV-XVI)”, *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca. Series Historica*, LX, 2021, pp. 29–45.
- Gyöngyössi s.a. Márton Gyöngyössi, „Magyar pénztörténet (1000–1526)”, in Márton Gyöngyössi (ed.), *Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet. Jegyzet- és forrásgyűjtemény*, Budapest: Bölcsész Konzorcium, s.a.
- Hegyí 2010 Géza Hegyi, „Egyházigazgatási határok a középkori Erdélyben”, *Erdélyi Múzeum*, LXXII, 2010, pp. 1–32.

- Hegyí 2021 Géza Hegyí, „Az egyházi tized intézményrendszerének változásai a középkori erdélyi egyházmegyében”, in Boglárka Weisz, István Kádas (editori), *Határon innen és túl. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 2021, pp. 185–229.
- Hóman 1916 Bálint Hóman, *Magyar pénztörténet 1000–1325*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1916.
- Kovács 2022 Mihai Kovács, „Egyházmegyei zsinat és vizitáció Erdélyben a 16. század első negyedében. Gondolatok Várdai Ferenc püspök (1513–1524) egyházkormányzati tevékenységéről”, in Emese Egyed, László Pakó (editori), *Certamen IX. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában*, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2022, pp. 205–222.
- Kovács 2023 Mihai Kovács, „Observații privind relațiile dintre curtea episcopului de la Alba Iulia și districtul Bistrița în jurul anului 1500”, *Revista Bistriței*, XXXVII, 2023, pp. 219–238.
- Kovács 2025 Mihai Kovács, „Antal Beke: un istoric transilvănean în Arhivele Vaticane”, *Apulum. Series Historia et Patrimonium*, LXII, 2025, Supplementum, pp. 291–304.
- Lupescu Makó 2022 Mária Lupescu Makó, „În labirintul normelor ecleziastice. Relația dintre clerul secular și dominicanii din Cluj în secolul al XV-lea”, in Gianina-Diana Iegar, Péter Levente Szócs, Gabriela Rusu, Florela Vasilescu (editori), *Evul Mediu neterminat. Omagiu adus profesorului Adrian Andrei Rusu cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2022, pp. 157–171.
- Mârza 2025 Andreea Mârza, „Documente papale în copii de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, păstrate la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia (I)”, *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca. Series Historica*, LXIV, 2025, pp. 163–170.
- Pagano 2020 Sergio Pagano, „Archivio Apostolico Vaticano”, in *Lessico di storia della Chiesa*, Città del Vaticano: Lateran University Press, 2020, pp. 61–64.
- Ribi, Thoroczkay 2024 András Ribi, Gábor Thoroczkay (editori), *A középkori magyar egyház intézménytörténeti és archontológiai kézikönyve*, vol. I-II, Pécs: Kronosz, 2024.
- Szabó 2007 András Péter Szabó, „Beszterce város levéltárának történetéhez”, *Levéltári Közlemények*, 78, 2007, pp. 99–127.
- Tusor 2022 Péter Tusor, *Monumenta és Collectanea. Magyar történeti kutatások a Vatikánban (1881–2021)*, Budapest–Roma: MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, 2022.